

Tarih Üzerine

Prof. Dr. İlber Ortaylı

Tarih ve Sosyoloji (I)

Hareket ve icraatı olmayan bir nesnenin doğadaki varlığına rağmen tarihi bir varlık olmayacağı açıktır. (quod non est in actis, non est in mundo) tarih disiplini bilincimizde yeri olmayan olay ve nesnelere kapsamaz. Şüphesiz tarih yazıcılığın o vakte kadar bilinmeyen nesne ve olayları keşfedip (icat etmez) tarih ilminin kapsamına alması temel bir görevdir. Tarih sosyoloji değildir, iktisat da değildir. Kuşkusuz bu disiplinlerin terminolojisini ödünç alıp açıklamalarda kullansa da bu çerçevede kalamaz. Şematik genellemelere gitmesi, hele kanun ortaya koyması mümkün değildir. O zaman tarih yazıcılık ilmi olmaktan çıkar. Kanun sınanabilen bir önermedir. Deneyle sınanır veya sosyolojide olduğu gibi sayısız gözlemlerle sınanır. Tarih bilmenin hükümleri için bu söz konusu değildir. Tarihte olaylar arasındaki benzerliklere işaret etmek, mukayese yapmak, paralellikler kurmak gereklidir, mümkündür. Ama bu kanun demek değildir. Belirli şartlarda tekrarlanan olaylara da rastlanabilir. Ama bununla tarihin tekerrürden yani kendini tekrarladığını söylemekten kaçınmalıyız.

Tarih malzemesini elde etmek akademik tarihçiliğin uğraşı alanıdır. Bir belge nasıl değerlendirilir, nasıl tarihlendirilir, dil özellikleri nedir? Epigrafi, papiroloji (kağıt bilgisi), diplomatik (vesika ve yazı ilmi), nümizmatik (sikke ilmi) sayısız disiplinler böyle öğrenilir ve bunların yöntemi tarih disiplinine sosyal ilimler içinde en pekin (exact) karakteri verir. Amma bütün bu teknikleri çok iyi bilen, dürüstçe okuyan, şarlatanlık yapmayan faraza üç adet tarihçiye aynı malzemeyi ve aynı konuyu verin ve bir monografi yazmalarını söyleyin adeta aynı konuyu aynı boyalarla aynı ebatla tuvale çizme

görevi alan üç ressamın tabloları kadar birbirinden farklı yorum ve hatları olan üç ayrı tarih monografisi ortaya çıkacaktır. Yani tarihçi bir romancı veya rejisör kadar yorum ve fantezi serbestisi olmasa da ister istemez yorum farklılığı olan bir sanatçıdır.

Bir sosyolog az gelişmiş ülkede köyden şehre göçün şehrin sanayileşmesinden çok köyün artan nüfusu besleyemesinden ileri geldiğini söyler. Bu kanundur. Benzer vakanın sayısız örneklerini gözler ve kayıtlarını göz önüne getirir ve hükmünü yineler. Böyle bir gözlem için tarihçinin malzemesi yeterli sağlamlığa sahip değildir ve gene mesela tarihteki

devrimler için bazı benzerliklere işaret edebilir, ama umumi hüküm vermesi güçtür. İhtilalcilerin kendi aralarındaki kavgalarına işaret eden "İhtilaller evlatlarını yer" veya "Ev yapan balta dışarıda kalır" gibisinden dedelerimize has bilgece atasözlerinin kanun olmayacağı açıktır.

Rusya tarihçiliğinin ünlü ismi Ključevski, tarihte kanun fikrine bağlı bir yazardı. Birinci büyük savaşın sona ermesiyle Rusya'nın geleceğine dair iyimser kehanetinin tam aksi gerçekleşti.

Sosyolog olmak için tarih okumalıdır. Tarihi ortamı düşünmek için başka disiplinlerle birlikte sosyolojiyi de öğrenmelidir. Kavramlaştırma imkânı tarihçinin zihnini mutlak bir çerçeveye almamalıdır. Buna karşılık sosyologun mukayese imkânı ancak tarih bilgisiyle zenginleşir. Çünkü netice itibarıyla sosyoloji toplumsal değişmeyi incelemektedir. Burada şu noktayı önemle belirtelim; tarihçiye özgün bir terminoloji tarih yazımında kaçınılmazdır. Ama evvela bu terminoloji diğer tarihçileri bağlayamaz. Bir başka deyişle sosyologlar ve iktisatçılar arasında olduğu gibi üniversal bir tarihçi terminolojisi yoktur. (Tarihçiyi bağlayan asıl iki disiplin ise coğrafya ve filolojidir. Bunu geçen yazımızda olduğu gibi gene tekrarlayalım.) Saniyen tarihçileri büyük ölçüde böyle bir terminolojiyle yazmaya ve düşünmeye bağlamak üslup bakımından sıkıcı olduğu gibi nihayet yanıltıcı ve yakıştırmacı bir tarihçilik yaratabilir.

Tarih yazmak ne Almanların "dichten" dediği anlamda muhayyeye gömülen uydurmacılıktır, ne de pekin kavramsal ifadelere hapsolan denklemlerle anlatım kullanmaktır. Gelecek yazımızda bu konuya devam edeceğiz.